

le'de dokuz çeşme ve Sivas'ta birçok çeşme yaptırmıştır. Vakfettiği para ile ölümünden sonra Çorum'da bir hamam (Ali Paşa Hamamı / Yeni Hamam) inşa ettirmiştir. Yaptırdığı iki camide, hamamlarda ve köprüde kitâbe bulunmaması onun hayır yaparken ismini ön plana çıkarmak istemediği şeklinde yorumlanabilir. Temerrüd Ali Paşa'nın hanımı, II. Bayezid'in kızı Selçuk Sultan'ın kızıdan torunu olan Fatma Sultan'dır. Fatma Sultan'dan bir oğlu ile bir kızı olmuştur. Oğlu Mustafa Bey Sivas (Rum) defterdarlığı yapmış, 973'te (1565-66) vefat ederek Tokat'ta defnedilmiştir. Ali Paşa'nın kızı Neslihan Sultan'ın 990 (1582) yılında annesiyle birlikte İstanbul'da bulunduğu anlaşılmaktadır. Tokat'ta Ali Paşa'nın mezarının yanında yer alan kitâbesiz mezarın hanımı Fatma Sultan'a ait olduğu tahmin edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 4, s. 190/1982; nr. 19, s. 181/379, 269/541; BA, MAD, nr. 522, s. 41, 54; nr. 559, s. 2-3, 65, 101-102, 122-123, 310; nr. 563, s. 146; BA, KK, nr. 67, vr. 77^b; BA, *Timâr Rûznâmçe Defterleri*, nr. 6, s. 86; BA, D.BRZ, nr. 20614, s. 217, 247; BA, D.KRZ, nr. 33118, s. 2, 22; BA, A.RSK, Dosya Kısmı, nr. 70/71; TK, TD, nr. 14, vr. 21^b, 137^b-138^a; Ahdf. *Gülşen-i Şuarâ* (haz. Süleyman Solmaz, doktora tezi, 1996), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 242-243; Âlî Mustafa Efendi, *Kühû'l-ahbâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 5959, vr. 252^a; Peçuyî İbrâhim, *Târih*, I, 38; Nazmîzâde Murtaza Efendi, *Gülşen-i Hulefâ*, İstanbul 1143, vr. 63^a-64^b; Tayyarzâde Atâ Bey, *Târih*, İstanbul 1292-93, I, 57; IV, 97; *Erzurum Vilâyeti Salnâmesi*, Erzurum 1304, s. 217-218; M. Kemal Özergin, *Sultan Kanunî Süleyman Han Çağına Âit Tarih Kayıtları*, Erzurum 1971, s. 14; Şerafettin Turan, *Kanunî Süleyman Dönemi Taht Kavgaları*, İstanbul 1998, s. 69, 89-91, 100, 103; Dündar Aydın, *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilâtı: Kuruluş ve Genişleme Devri (1535-1566)*, Ankara 1998, bk. İndeks; İsmet Parmaksızoğlu, "Kuzey Irak'ta Osmanlı Hâkimiyetinin Kuruluşu ve Memun Bey'in Hatıraları", *TTK Belleten*, XXXVII/146 (1973), s. 219-226; Feridun Emecen – İlhan Şahin, "Osmanlı Taşra Teşkilâtının Kaynaklarından 957-958 (1550-1551) Tarihli Sancak Tevcih Defteri", *TTK Belgeler*, sy. 23 (1998), s. 87.

ERHAN AFYONCU

TEMESSÜK

(تمسك)

Osmanlı bürokrasisinde herhangi bir hususta verilen teslimat belgesi, senet.

Arapça'da "tutunmak, sarılmak, yapışmak" mânasına gelen **temessük** diplomatik dilinde borç verilmesi, borcun ödenmesi, bir şeyin teslim edilmesi veya teslim alınması gibi durumlarda karşı tarafa verilen belgeyi ifade eder. Temessükle eş an-

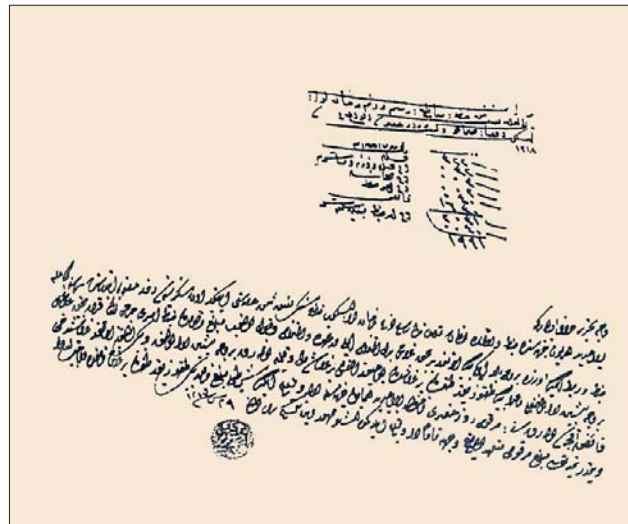
lamlı olarak **tahvil** ve daha çok son devirlerde **sened** de kullanılmıştır. Temessük, kullanıldığı yere göre başına bir ek alır. Bir savaş sonrasında sulh şartlarını ihtiva eden ahidnâmenin verilmesi için iki devletin temsilcilerince şartları belirlenip teâti olunan senetler ahidnâme temessükü diye anılır. Bu temessüklerde ne sebeple verildiği, ne zamana kadar geçerli olduğu, bazan müzakereyi yapanların isimleri gibi hususlar yer alır. Bazı durumlarda temessükün hükümdarlar tarafından tasdikinden sonra yakılacağı belirtilen ek bir temessük daha imzalanır. Çeşitli gelirler iltizama verildiğinde mültezime müdahale edilmemesini bildiren emr-i şerifler yazılır; bunun için defterdar iltizama verilen şey, mültezimin adı, iltizamın geçerli olduğu süre gibi hususların yer aldığı bir temessük hazırlar ve buna emr-i şerif temessükü denirdi (BA, Cevdet-Darbhâne, nr. 980). XVII. yüzyılın sonlarından itibaren mukâtaaların mâlikâne şeklinde ömür boyu satışıyla vadeli yapılan mülk satışlarında zapt temessükü adıyla bir temessük düzenlenmiştir. Bir teslimat sırasında da teslim alan kişi teslim temessükü verirdi (BA, Cevdet-Maliye, nr. 18854). İltizamların el değiştirmesinde haleften sefeye bir tesellüm temessükü yazıldığı gibi sâlyâne ve muayyen gelirlerden vazife ve tayinat ödemelerinde de bunları alan kişiler tarafından temessükler verilir. Bu mahsubu yapacak görevli için önemli bir belge idi ve "memhûr temessük" veya "memhûr tahvil" adıyla anılırdı (BA, Cevdet-Maliye, nr. 5873/2-4).

Bir yerden başka bir yere gönderilen nakit ve mal ile evrak teslim edildiğinde götürecekt kişiden kendisine teslim edilen şeyin miktar ve cinsiyle toplamını gösteren bir temessük alınır ve emanetlerin yerine ulaştığını bildiren tesellüm temessükünün gelmesinden sonra bu temessükün geri verileceğine işaret edilirdi. Borçlu tarafından borç temessükleri verilir, bunlarda borcun miktarı, ödeme şartları gibi hususlar yer alırdı (BA, Cevdet-Maliye, nr. 13665). Gerek şahsî gerekse iltizam bedeli taksitleri gibi hazine borcu olsun, ödenecek meblağ, taksit zamanı ve miktarları mutlaka kaydedilirdi. İltizam taksitlerinde mültezimin kefil gösterdiği sarrafın adı, ikamet yeri, imzası ve mührü bulunur, borcun ödemesinden sonra temessükün geri verileceği belirtilirdi. Şahsî borçlarda alanla veren arasındaki yakınlık derecesi temessük vermeyi engelleyen bir husus değildi. Borç alan padişah, veren evlâtları da olsa temessük düzenlenirdi. Bir kişi veya bir şirket tarafından malın teslimi hususunda taahhütte bulunulduğunda taahhütte bulunanlar tarafından malın cinsi, miktarı ve teslim tarihini gösteren, teslim edecek kişiler birden fazla ise müteselsilen birbirlerine kefil olduklarını bildiren bir taahhüt temessükü hazırlanırdı. Bütün temessüklerde mutlaka tarih, imza ve birden çok mühür bulunurdu.

BİBLİYOGRAFYA :

Metinde verilen tasniflerden başka temessükler için bk. BA, Muâhede Orijinalleri; Cevdet-Evcaf, Eyâlet-i Mümtâze; Bâb-ı Defteri dosyaları Baş Muhasebe Kalemî Kâğıtçıbaşı (D.BŞM.KGB) dos-

Deyn (BA, Cevdet-Maliye, nr. 14878) ve tesellüm temessükü (TSMA, E. nr. 10123/82)

TEMESÜK

yaları; Yıldız Esas Evrakı (YEE); L. Fekete, *Türkische Schriften aus dem Archive des Palatinus Nikolaus Esterházy: 1606-1645*, Budapest 1932, tür.yer.; N. Shengelia, *On Altıncı ve On Sekizinci Yüzyılları Osmanlı Belgeleri*, I, Tiflis 1987, tür.yer.; Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İstanbul 1998, s. 281-290; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Sultan III. Mustafa'nın Hüzün Verici Bir Borç Senedi", *TTK Belleten*, XXII/88 (1958), s. 595-597; a.mlf., "Üçüncü Mustafa'nın Kızı Şah Sultan'a Borç Senedi", *a.e.*, XXV/97 (1961), s. 79.

MÜBAHAT S. KÜTÜKOĞLU

TEMEŞVAR

(bk. TIMİŞVAR).

TEMETTU'

(التمتع)

Bir hac mevsiminde
umre ve hac ibadetlerini
her biri için ayrı ayrı ihrama girerek
yerine getirme

(bk. HAC).

TEMGRÛT

(تمكروت)

Fas'ta tarihî bir şehir.

Fas'ın güneyinde Büyük Atlas veya Yüksek Atlaslar adı verilen dağ sırasının güney yamaçlarından doğan Der'a (Dirâ) vadisinin sol kıyısında kurulmuştur. Temgrût'ün başlangıçta bir yahudi krallığının merkezi olduğu ve bölgede yahudilerle hıristiyanlar arasında şiddetli çatışmaların çıktığı söylenmektedir. Temgrût bir taraftan Sudan'a, bir taraftan da Tâfilâlt (Selemiye) bölgesi üzerinden doğuya giden ticaret yollarının kavşak noktasında bulunan önemli bir ticaret merkeziydi. Der'a nehrinin suladığı verimli arazilerde hurma, nar, ceviz, elma gibi meyveler yanısıra bol miktarda arpa ve buğday yetiştiriliyordu. X. (XVI.) yüzyılın sonlarında kurulan ve giderek ülkenin en önemli tarikatlarından biri haline gelen, Şâzeliyye'nin meşhur kollarından Nâsiriyye'nin merkezi olması dolayısıyla önemi daha da artan şehir kırmızı tuğladan yapılmış tarihî kasırlarıyla meşhurdur. Temgrût alçak bir surla çevrilidir. Surun kuzey kısmından pazar yerine açılan Femüssûk, kuzeydoğusunda Femüt-tâurfirt, güneybatısında Bâbürrızık ve doğusunda Femüssûr adlı dört kapısı mevcuttur.

Der'a vadisi, Muvahhidler'le Murâbitlar arasındaki mücadele sırasında şiddetli sa-

vaşlara sahne oldu. Bu savaşlardan bölgedeki yahudiler de etkilendi. Evlâdü Hüseyin'in eline geçmesi ve bağımsız idare edilmesi dışında Merînîler dönemine ait, bilgi bulunmayan Temgrût, VIII. (XIV.) yüzyılda Seyyidünnâs Zâviyesi'nin kurulmasıyla yeniden tarih sahnesine çıktı. Bu dönemde Sudan'a giden ticaret kervanlarının bulunduğu bir ticaret merkezi, aynı zamanda ilim ve tasavvuf önderlerinin toplandığı bir merkez durumuna geldi. XV. yüzyılın sonları ve XVI. yüzyılın başlarında Portekizliler'in Sûs sahillere saldırıları esnasında hıristiyanların baskısından kaçan âlimlerden bazıları Temgrût'e sığındı. Temgrût X. (XVI.) yüzyıldan itibaren bölgenin en önemli ilim ve tasavvuf merkezi oldu. Seyyidünnâs'ın müridi Ebû Hafs Amr b. Ahmed el-Ensârî'nin 983 (1575) yılında kurduğu Temgrût Zâviyesi, Abdullah b. Hüseyin er-Rakkî el-Kabbâb (ö. 1045/1636) ve şeyhin torunu Ahmed b. İbrâhim el-Ensârî (ö. 1055/1646) tarafından bir cazibe merkezi haline getirildi. Ahmed b. İbrâhim'in yerine İbn Nâsır diye anılan Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Ahmed ed-Der'î (ö. 1085/1674) geçti ve zâviye ona nisbetle Nâsiriyye adını aldı. İbn Nâsır ayrıca şehrin idaresini üstlendi. Zâviyenin 120 hektar arazisi ve 6500 hurma ağacı vardı. Bu dönemde de bölge müslümanlarının en önemli ilim merkezi durumunu sürdüren Temgrût'e bütün bölgelerden, hatta Sicilmâse'den çok sayıda talebe geliyordu.

Kendileri de Temgrût'e yakın bir belde olan ve Nâsiriyye Zâviyesi şeyhlerine büyük değer veren Sa'dî sultanları, devlet işlerinde Temgrût Zâviyesi âlimlerinin görüşünü almaya önem verdiler ve oradaki zâviye mensuplarından kâtipler görevlendirdiler. Şehrin güvenliğini sağlamak amacıyla güçlü bir askerî birlik yerleştirdiler. Ahmed el-Mansûr ez-Zehbî'nin Sudan'ı ele geçirmesinden sonra Temgrût Zâviyesi mensubu pek çok âlim önemli devlet görevlerine getirildi. Onlardan bazıları Tinbüktü'ye ve diğer büyük şehirlere yerleşti. Ahmed el-Mansûr tarafından 1589-1591 yıllarında Osmanlı Padişahı III. Murad'a gönderilen elçilik heyetinde yer alan Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed et-Temgrûtî burada yetişen devlet adamlarından biridir. Temgrûtî, bu seyahatiyle ilgili kaleme aldığı *en-Nefhatü'l-miskîyye fi's-sefâreti't-Türkiyye* adlı eserinde Osmanlı sarayı, İstanbul, Osmanlı ülkesi ve Türkler'e dair hâtıralarını anlatmıştır. Ahmed el-Mansûr'un ölümünün ardından (1012/1603) bölgede yaşanan siyasal ve sosyal sıkıntılar zâviye önderlerinin kabileler üze-

rindeki nüfuzu sayesinde kısa sürede giderildi, güvenlik ve asayiş yeniden sağlandı, ticarete canlılık devam etti. Temgrût, aynı zamanda Sicilmâse'den hareket eden hac kervanına katılacak bölge hacıların önemli bir toplanma merkeziydi. Şehrin yönetimi XVII. yüzyılın ortalarından Nâsiriyye Zâviyesi şeyhlerinin eline geçti. Nâsiriyye Zâviyesi, muhtemelen 1070 (1659-60) yılından itibaren kendi adına müstakil hac kervanları düzenlemeye başladı. Güvenlik dahil kervanın her türlü hizmeti zâviye tarafından karşılanıyordu. Tâfilâlt, Biskre, Trablusgarp, Bingazi ve Mısır üzerinden Hicaz'a giden ticarî yol zâviyenin hac kafileleri dolayısıyla hac yolu diye adlandırıldı. Nâsiriyye tarikatı, Filâlîler'in kuruluşundan sonra (1041/1631) önemini devam ettirdi; Filâlî sultanları da zâviye şeyhlerine yakınlık gösterdi.

Şeyh İbn Nâsır'ın yerine geçen oğlu Ahmed el-Halife zâviye bünyesinde medrese, kütüphane, cami inşa ettirdi ve medresede çok sayıda öğrenci yetiştirdi. Ayrıca Kahire'den ve diğer ilim merkezlerinden getirdiği kitaplarla kütüphaneyi zenginleştirdi. Kendisinden sonraki Nâsiriyye şeyhlerinin bu geleneği devam ettirmesiyle kütüphane günümüze ülkenin en zengin zâviye kütüphanesi olarak ulaştı. Buradaki 4400 yazma eserden bir bölümü Rabat'ta millî kütüphaneye nakledildi, orada ise 2000 yazma eser mevcuttu. Muhammed el-Menûnî, Fas'ın en önemli tarihî yazmalarının bulunduğu bu kütüphane için *Delîlü mahtûâtü Dâri'l-kütübü'n-Nâsiriyye bi-Temkrût* adıyla bir katalog hazırlamıştır (Rabat 1405/1985). Zâviyenin 1869 yılında çıkan bir yangında yanması sonucu yeniden inşa edilen türbesinde İbn Nâsır ve onun soyundan gelen çok sayıda şeyhin kabri bulunmaktadır. Aynı mekânda bir cami ve biri yeni, diğeri eski iki kütüphane binası vardır. Nâsiriyye ailesinden olan, *Kitâbü'l-İstikşâ* müellifi Ahmed b. Hâlid es-Selâvî, *Ṭal'atü'l-müşteri fi'n-nesebi'l-Ca'ferî* adıyla bir eser yazmış (Fas 1320/1902), soyunun Ca'fer b. Ebû Tâlib ve hanımı Zeyneb'e dayandığını ispat etmeye çalışmıştır. Bu eser aynı zamanda Temgrût Zâviyesi'nin bir tarihçesidir. Ahmed b. Muhammed Amâlek de zâviyenin 1052-1325 (1642-1907) yılları arasındaki durumuyla ilgili bir eser kaleme almıştır (bk. bibl.).

Temgrût'teki Nâsiriyye Zâviyesi saray nezdinde ve halk üzerindeki nüfuzunu günümüzde de sürdürmektedir. Aralık 2007'de Sultan VI. Muhammed zâviye ve çevresiyle ilgili geniş bir düzenleme yaptırmış-